

VII. Přístupy k lexikální sémantice

Strukturální sémantika

- Význam slova (lexému, pojmenovávací jednotky) jako
 - soubor hodnot
 - nad souborem sémantických rysů
 - v systému opozic (viz diferenční vyšetřování jazykového znaku)
- Význam slova v systému jazyka → nadindividuální perspektiva
- Př. (angl.):

	[MALE]	[FEMALE]
[ADULT]	<i>man</i>	<i>woman</i>
[YOUNG]	<i>boy</i>	<i>girl</i>
[UNMARRIED]	<i>bachelor</i>	<i>spinster</i>

Př. (čeština): *kobyła, hřebec*

	[]	[]
[]		

Kognitivní sémantika

- Součást tzv. „druhé generace kognitivních věd“ (viz handout 4)
- „Vtělesněnost“ významu (*embodiment*)
- „Sémantika porozumění“ (Ch. Fillmore)
- „Encyklopedický“ význam (vs. „slovníkový“ význam)
- Význam jako výsledek konceptualizace

Sémantika rámců (*frame semantics*)

60. a 70. léta 20. století – Erving Goffman (1922–1982), Charles J. Fillmore (1929–2014)

- Koncept RÁMCŮ (*frames*), rámcování (též „rámování“)
- Sémantická pole

Př.: Jedno ze slov nepatří do sémantického pole zbývajících slov dané skupiny:

- *nůž, gauč, vidlička, lžíce*
- *nákup, prodej, neděle, cena*
- *banán, karburátor, brzda, akcelerátor*

- Sémantické role

Př.: Rámec obchodní události obsahuje sémantické role:

- Kupující
- Prodávající
- Zboží
- Peníze

- Koncept PROFILU (*profile*) vs. BÁZE (*base*) → konstruování (*construal*)

Př.: „V následujícím příkladu určete délku přepony.“ – koncept PŘEPONA evokuje rámec geometrie a pravoúhlého trojúhelníku, který tvoří bázi pro profilování nejdelší strany (tj. nejdelší přímé spojnice dvou bodů).

Př.: Výrazy *manžel* a *manželka* mají společnou bázi – manželský vztah mezi mužem a ženou – ale odlišný profil (*manžel* profiluje v daném vztahu muže, *manželka* profiluje v daném vztahu ženu).

Př.: Anglické výrazy *land* (pevnina) a *ground* (země) mohou odkazovat k téže mimojazykové skutečnosti. Každý z nich však představuje profilování vůči odlišnému rámci: LAND popisuje (suchý) povrch země v kontrastu ke konceptu SEA (moře), zatímco GROUND popisuje povrch země v kontrast ke konceptu AIR (vzduch).

Př.: Srov. odlišné rámce pro pojmy JIKRY a KAVIÁR.

- Koncept ROZSAHU (*scope*) – celkový rozsah, bezprostřední rozsah

Př.: *loket* – celkový rozsah = LIDSKÉ TĚLO, bezprostřední rozsah = PAŽE
malíček „Zlomil jsem si malíček na ruce/*na paži/*na těle.“

Obrazová schémata (*image schemas*)

- Fyzická zkušenost → OBRAZOVÉ SCHÉMA
- Opakovaná zkušenost → OBRAZOVÉ SCHÉMA
- Abstrakce z konkrétní zkušenosti → OBRAZOVÉ SCHÉMA

- OBRAZOVÉ SCHÉMA – prelingvistická (prekonceptuální) struktura
- OBRAZOVÉ SCHÉMA – zdroj abstraktního myšlení a zdroj konceptuální metafory

Příklady obrazových schémat:

NÁDOBA	DOTYK	ČÁST/CELEK
CENTRUM/PERIFERIE	NAHORU/DOLŮ	VPŘEDU/VZADU
ŠKÁLA	BLÍZKO/DALEKO	ROVNOVÁHA ...

Teorie konceptuální metafory (*Conceptual Metaphor Theory*)

- Porozumění myšlenky nebo „konceptuální doméně“ v pojmech jiné konceptuální domény
- Vztah (jednosměrné) projekce (*mapping*) z jedné konceptuální domény do druhé
- Korelace zkušenosti
- Prvek běžného myšlení, nikoliv pouze prvek poetických či rétorických jazykových forem
- Zdroj abstraktního myšlení

(Konceptuální) metafora vs. metaforický výraz

„*Očima planoucíma hněvem* pohlédl na řidiče.“ (metaforický výraz)

Zápis metafory: HNĚV JE OHĚŇ

HNĚV ← OHĚŇ

HNĚV = cílová doména

OHĚŇ = zdrojová doména

Příklady konceptuálních metafor a metaforických výrazů:

- ČAS JSOU PENÍZE
 - „*Plytváš* mým časem.“
 - „Ten zlepšovák nám *ušetřil* spoustu hodin.“
- Personifikace (NE-LIDSKÁ VĚC JE ČLOVĚK)
 - „*Rakovina* ho nakonec *dostihla*.“

➤ Orientační metafory (př. VÍC JE NAHOŘE)

- „Měl vysoký počet zásahů.“
- „Můj plat se loni zvedl.“

Doporučená četba:

Lakoff, G.; Johnson, M. *Metafory, kterými žijeme*. Praha: Host. 2002.

Croft, W.; Cruse, D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.